

Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*

Cemal TOSUN**

Şefika MUTLU***

Özet: Bu araştırmada, Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeleri ölçeğinin geliştirilmesi ve geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kurslarında görevli Kur'an kursu öğretmenlerinden yarı yapılandırılmış mülakat yoluyla görüşler alınmıştır. Bu görüşlerden hareketle ölçeğin deneme formuna ilişkin maddeler yazılmıştır. Bu maddelerden oluşan taslak form pilot uygulamada 127 ve esas uygulamada 858 öğreticiye uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliğini ilişkin açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğin benimseme bölümü toplam varyansın %36,46'sını, uyma bölümü ise toplam varyansın %53,68'ini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ölçeğin benimseme bölümü için 0,96 ve uyma bölümü için 0,98 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki etik, etik ilkeler, Kur'an kursu öğreticisi.

Professional Ethics Principles Scale for Qur'anic Course Instructors: Validity and Reliability Study

Abstract: The study is aimed to develop the scale of Professional Ethics Principles for Qur'anic Course Instructors and to testing validity and reliability. For this purpose, opinions were received from the Qur'anic course instructors who were in charge Qur'an courses under The Presidency of Religious Affairs through a semi-structured interview. Based on these opinions, items related to the draft form of the scale were written. The form comprised these items were applied to 127 Qur'anic course instructors for pilot application and 858 Qur'anic course instructors for main application. In order to the validity of the scale, exploratory factor analysis was conducted. The analysis results revealed that the scale has a one-factor structure. The adoption section of the scale explained 36.46% of the total variance and the compliance section of the scale explained 53.68% of the total

* Bu makale, "Öğreticilerine Göre Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeleri" adlı doktora tezinin ilgili bölümünden geliştirilmiştir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı.

*** Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Millî Eğitim Uzmanı.

variance. The Cronbach's alpha reliability coefficient of the scale was calculated to be 0.96 for the adoption section and 0.98 for the compliance section.

Key Words: Professional ethics, ethics principles, Qur'anic course instructors.

Giriş

Mesleki Etik İlkeleri üzerinde yapılan bir çalışmada, öncelikle kavramsal açıklama ile başlamak yerinde olur. Bunun için önce meslek, etik ve ilke kavramları üzerinde durulacaktır. Meslek (profession) kavramının bilinen ilk anlamının “din” ile ilgili olduğu ve “inancı açıklama” olarak bilindiği belirtilir. Bu anlamda “Profesör”; dini adanmışlığı kusursuz olan biri anlamına gelmektedir. Kavram on yedinci yüzyıldan itibaren seküler anlam kazanarak “belli niteliklere sahip olmak” anlamına gelmeye başlamıştır. Bu anlam değişimi ilk olarak tıp ve hukuk alanında görülür.¹ Ulaşılan noktada meslek; “insanlara yararlı mal ve hizmetler üretmek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, belli bir eğitimle kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, kuralları toplumca belirlenmiş etkinlikler bütünüdür.”² şeklinde tanımlanmaktadır.

Bir işin ya da uğraşın meslek sayılabilmesi için bazı şartları haiz olması beklenmektedir. Brincat ve Wilke'ye göre meslek kabul edilebilmek için; grup kimliğine, ortak bir eğitime ve kabul şartlarına, genel olmayan alana özgü bilgiye, bu bilginin başkalarının hizmetinde kullanılmasına, karar vermede bir takım özerkliğe, belirli değerlere bağlılık ve standart altı performanslara ceza kriterlerine sahip olması gerekmektedir.³ Sullivan'a göre bir mesleğin, eğitimle elde edilen sistemli bir bilgi ile alanda uzmanlaşma, meslek topluluğunun tanınarak mensuplarının kendi standartlarını düzenleyebilmesi ve ekonomik kazanç elde etmenin de ötesinde halka hizmet vermeyi sağlaması şartlarını taşıması gerekmektedir.⁴ Aydın, bir mesleği meslek yapan genel özellikleri altı maddede sıralamıştır.

¹ JoAnne Brown, *The Definition of a Profession: The Authority of Metaphor in The History Of Intelligence Testing, 1890-1930*, Princeton University Press, 1992, s. 18-19; Joe E. Trull and James E. Carter, *Ministerial Ethics Moral Formation for Church Leaders*, Second Edition, Baker Academic, Michian 2004, s. 23-29.

² Yıldız Kuzgun, *Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı* (3. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009, s. 347.

³ Peter Strahlendorf, “Professional Ethics”, *ASSE Professional Development Conference and Exposition*. American Society of Safety Engineers, 2004, s. 1.

⁴William M.Sullivan, *Work and Integrity: The Crisis and Promise of Integrity in America*, HarperCollins 1995, s. 2'den aktaran Chris Higgins, *The Good Life of Teaching: An Ethics of Professional Practice*, Vol. 22, John Wiley & Sons, 2011, s. 35-36.

- 1- Mesleğin sağlık, güvenlik, eğitim gibi toplumun kaçınılmaz ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.
- 2- Meslek mensubu salt kendi doyumunu için değil aynı şekilde başkalarının da yararını düşünmelidir.
- 3- Mesleğin sistemli, planlı bir eğitimle kazanılmış özel bilgi ve becerilere dayalı olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle meslek mensubu, o işin gerektirdiği yeterliğe sahip olmalıdır.
- 4- Mesleklerin araştırma ve deneylerle geliştirilmiş kendine özgü teknikleri vardır. Meslekler bir bilgi ve kültür birikimine sahiptir. Bu nedenle bir meslek, mesleğinin kendine özgü tekniklerinin gelişmesine ve keşfedilmesine yol açmalıdır.
- 5- Meslekle uğraşan bunun karşılığında bir maddi kazanç, yasal gelir elde etmelidir.
- 6- Mesleklerin kabul edilmiş etik değerleri ve ilkeleri var olmalıdır.⁵

Etik, Yunanca "ethos" sözcüğünden gelmektedir. "Ethos"; geniş anlamıyla alışkanlık, töre, görenek anlamları taşıdığı gibi dar ve asıl anlamıyla eylemde bulunan kişinin yerleşmiş eylem kurallarını ve değer ölçülerini sorgulayarak, üzerine düşünerek ve kavrayarak "iyi"yi gerçekleştirmek için onları alışkanlığa dönüştürmek anlamında, karakter anlamı da taşımaktadır.⁶

İnsan ilişkilerinin temelinde etik bir ilişki söz konusudur denilebilir.⁷ Etik, insan ilişkilerinde olan bu etik ilişkide yer alan iyi veya doğru ya da kötü veya yanlış olarak adlandırılan değer yargılarını inceler. Bu yüzden etik, tarihte sıkışık kalmış bir disiplin değil, insanlığın yaşayan, organik bir incelemesi; doğruluk, iyilik ve adaletin gelişen bir muhakemesidir.⁸ Haynes, etiğin "ne yapmalıyım?" ya da "bu doğru olur mu?" diye soran herkesle ilgili olduğunu belirtir. Aynı zamanda etik ne yapılması gerektiğini düşünürken başkalarının haklarının ve çıkarlarının da dikkate alındığını varsayar.⁹ Etik, karar alırken ve uygu-

⁵ İnalet Aydın, *Eğitim ve Öğretimde Etik* (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006, s. 3-5.

⁶ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş* (2. Basım), (Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 31; Doğan Özlem, *Etik Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2014, s. 27.

⁷ İoanna Kuçuradi, *Etik*, 6. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2015, s. 5.

⁸ Cüneyt Yüksel, *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 2005, s. 19.

⁹ Felicity Haynes, *Eğitimde Etik*, (2. Baskı), (Çev. Semra Kunt Akbaş), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 18-20.

lamayı yaparken belli değerlere bağlı kalınarak hareket edilen bir süreç,¹⁰ hem bir söylem hem de bir uygulama,¹¹ eylemleri eleştirel bir aynadan yansıtan önemli bir uyarıcı,¹² eylem ile ilgili bilgi sorununa ve eylemin yapısına ışık tutan bir aydınlatma girişimi,¹³ davranışı belirleyen içsel bir denetçi,¹⁴ ve doğrudan yolu göstermeyen, doğru yolun nasıl belirleneceğini gösteren pusuladır.¹⁵ Kısaca etik bir yönüyle refleksif, yani düşünümsel bir etkinlik olurken, diğer yönüyle ise evrensel ilke ve değerler alanını oluşturur.¹⁶

Felsefe Terimleri Sözlüğünde ilke, “başlangıç, ilk olan, kendisinden başka bir şeyin çıktığı temel, köken, dayanak, temel neden, ilk neden” olarak ifade edilmektedir. Sözlükte yer alan ilke türlerinden biri de “ahlak eyleminin en yüksek kuralları olan istenç ilkeleri”dir. Bu ilkeler genel ve nesnel geçerliği olan yasalar, buyruklar ile yalnızca birey için, kişi için geçerli olan öznel ilkeler olarak ayrılmaktadır.¹⁷ İlkeler, insanın eylemlerine yol göstererek rehberlik etmektedir. İlkeler genellikle, etik muhakeme süreçlerinde ana kaynaklardan biri olarak değerlendirilebilir. Duygularla yapılan değerlendirmeler içseldir. Bu yüzden etik açısından ilkesel açıklamalar bir anlam taşımaktadır. Çünkü ilkelere dayalı etik yargılama süreci duygu ve alışkanlıklara göre daha güvenilirdir. Bu bağlamda ilkeler etikte, davranışlar ya da prosedürler için kılavuzluk eden ya da onların gerekçelendirilmesine yardımcı olan bir temeldir.¹⁸

Meslek alanlarında insan ilişkilerinden doğan az ya da çok, ara sıra ya da genellikle etik sorunlar ortaya çıkabilir. Mesleki etik bu sorunların çözümünde meslek mensuplarına yardımcı olur.¹⁹ Dolayısıyla mesleki etiğin merkezinde meslek mensupları ve onların uygulamaları yer almaktadır. Bu anlamda mesleki etik, meslek mensuplarının mesleğini icra ederken genel olarak ne yapıp ne

¹⁰ Mustafa Lütfi Şen, *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*, Ankara 2012, s. 9.

¹¹ Felicity Haynes, *Eğitimde Etik*, s. 57.

¹² Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, s. 11.

¹³ İoanna Kuçuradi, *Etik*, s. vii.

¹⁴ Cüneyt Yüksel, *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar*, s. 50.

¹⁵ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, s. 96.

¹⁶ Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 17-18.

¹⁷ Güncel Türkçe Sözlük, “İlke”, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56ef210d50eee5.55523980.

¹⁸ İnalet Aydın, *Akademik Etik*, Pegem Akademi, Ankara 2016, s. 53.

¹⁹ Peter Strahlendorf, “Professional Ethics”, s. 1.

yapmamaları gerektiğine ilişkin sorularla ilgilenmektedir.²⁰ Mesleki etik, doğru eylemin genel kavramları ışığında mesleki davranışların sınırlarını açıklamak için bir girişim olarak nitelendirilebilir.²¹ Mesleki etik, belirli bir meslek grubunun mesleğe ilişkin olarak oluşturup koruduğu, meslek mensuplarına emreden, onları belirli bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimlerini sınırlandıran, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünü olarak açıklanmaktadır.²²

Etik davranış, insanların meslek alanındaki uygulamalarından dolayı hukuki bir durum ve anlam kazandığı zaman ilgi haline gelmektedir. Oysa pek çok kişi eylemlerinin sonucunun farkında olmayabilir ya da etik dışı bir karar verdiğini bilmeyebilir.²³ Bu noktada, etik ilkeler ve kodların varlığı önem kazanmaktadır. Çünkü etik ilkelerin, mesleki etiğin yapı taşını oluşturan meslek mensuplarına somut bir uygulama çerçevesi getirdiği söylenebilir. Bir işletmede, bankada, hastanede ya da bir eğitim kurumunda etik kuralların her biri farklı olmaktadır. Bu anlamda farklı meslekler kadar farklı etik kuralları olabilmektedir. Çünkü bir mesleğin etik ilkeleri, diğerinin ihtiyaçlarını karşılayamayabilir veya diğer mesleğe uygun olmayabilir.²⁴ Bu anlamda etik ilkeler, mesleklere belli standartlar getirerek yapılması ve yapılmaması gerekenleri belirtmektedir.²⁵ Etik ilkeler etik değerlerin uygulanmasında kılavuz görevi görmektedir.²⁶

Mesleki etik ilkeler, etik değerleri açıklığa kavuşturmaya yardımcı olur. Meslek mensubunun mesleğinde "objektif" olmasına katkı sağlar. Meslek mensubuna etik sorunlarda nesnel düşünmesi gerektiğini bildirdiği gibi meslektaşlarına örnek ve uyarıcı olması gerektiğini de hatırlatır. Böylece grup kimliğini ve meslektaş dayanışmasını güçlendirir. Etik ilkeler, meslek için bir disiplin çerçevesi çizer ve kamu güveninin artmasını sağlar. Çünkü mesleği ve mensuplarını izleyen; halk, işveren, mesleğin hizmet alıcıları ve meslektaşlar bulun-

²⁰ İoanna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları-Özgürlük, Ahlak ve Kültür Kavramları* (4. Baskı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2009, s. 33.

²¹Chris Higgins, *The Good Life of Teaching: An Ethics of Professional Practice*, s. 36.

²²İnayet Aydın, *Yönetişel, Mesleki ve Örgütsel Etik* (4. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2010, s. 5.

²³ Mudasser F Wyne, "Modular Approach for Ethics", *US-China Education Review*, C. 7, S. 2, 2010, s. 98.

²⁴ Mudasser F Wyne, "Modular Approach for Ethics", s. 95.

²⁵ Habib Akdoğan, "İktisat ve İşletme Alanlarında Verilen Eğitim İçerisinde Meslek Etiğinin Yeri ve Önemi", *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 19, S. 67, Ankara 2008, s. 81.

²⁶ Felicity Haynes, *Eğitimde Etik*, s. 72.

maktadır. Bu yüzden etik ilkeler, ilham verici, eğitici, karar verme aracı ve referans noktası olarak meslek mensupları için çok değerli olmaktadır.²⁷ Bir meslekte etik ilkelerden beklenen sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Meslek mensuplarının topluma, hizmet sunduğu insanlara, mesleğe ve meslektaşlarına karşı dürüst ve adil davranması,
- Neyin ahlaki olarak doğru olduğuna karar verirken kolaylık sağlaması,
- Meslek mensuplarının yanlış ya da etik dışı davranışlarının önlenmesi,
- Meslek mensuplarının toplumda yaygın hale gelen yolsuzluklardan uzak durmasının sağlanması,
- Meslek hayatını ilkelere bağlı kalarak yürüten mensuplarını desteklemesi,
- Etik uygulamaların oluşturduğu olumlu sonuçların zamanla toplumda da ahlakın yaygınlaşmasına katkı sağlaması.²⁸

Etik ilkelerden beklenen sonuçların elde edilebilmesi için bir meslekte etik ilkeler belirlenmeli ve mensupların davranışlarında bir tutarlılık, homojenlik sağlanmalıdır. Burada önemli olan husus ise takip edilecek bir ilkenin varlığı kadar, bu ilkeye uymak ve onu uygulamak için isteğin olmasıdır. Meslek mensuplarının belirlenen ilkeleri uygulama isteği duymalarını sağlamak ise etik ilkeleri belirleyip yazmaya göre daha zordur.²⁹ Bu anlamda etik ilkeler bir uzlaşma içinde, meslekle ilgili kişi ve kurumların ortak çabasıyla oluşturulmalıdır. Etik ilkelerin neler olduğu kadar ne anlama geldiği de meslek üyeleri tarafından bilinmelidir. Böylece, etik ilkelerin içselleştirilip, davranış haline gelmesi sağlanabilir.³⁰

Etik ilkeler oluşturulurken basit bir dil kullanılmalı, olumsuz yaklaşımdan kaçınılmalı, hedef kitle iyi belirlenmeli, meslekteki yasal şartlara ve diğer kurallara dayanmalıdır. Etik ilkeler, sadece hukuki ifadeler içerecek şekilde olmamalı, açık, net ve anlaşılır olmalı, etik ilkenin gerekçeleri açıklanmalı ve

²⁷Peter Strahlendorf, "Professional Ethics", s. 3-6.

²⁸ Hüseyin Ali Kutlu, *Meslek Etiği* (1. Basım), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2011, s. 87.

²⁹ Canan Özgen, "Mühendislik Etiği Eğitimi", *Multidisipliner Etik Kongresi Bildiri Kitabı* (28-30 Mayıs 2012), Niğde 2012, s. 13.

³⁰ OECD, *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama*, (Çev. TÜSİAD), İstanbul 2003, s. 77.

etik ilkelere uyulmaması halinde uygulanabilecek yaptırımlar da belirtilmelidir.³¹ Etik ilkelerin işlevini yitirmemesi için ilkeler çok genel ya da çok özel olmamalıdır.³² Etik ilkeler, ideal ve aynı zamanda akla yatkın bir ölçü içinde ve pratik bir biçimde uygulanabilir olmalıdır. Ayrıca her ne kadar ilkelerin evrensel bir özellik taşıması amaçlansa da toplumsal ve zamansal değişikliklerden etkilenebileceği de unutulmamalıdır.³³

Kur'an kursu öğretmenleri, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na göre topluma hizmet sunma alanı olan kamuda, çeşitli derecelerde dini eğitim görmüş olan ve dini görev yapma vazifesiyle din hizmetleri sınıfı içerisinde görevlendirilmiştir.³⁴ Öğreticiler söz konusu Kanuna tabi olmakla aynı zamanda kamu görevlilerinin, kamuda çalışanların sorumlu bir şekilde eylemde bulunmaları kamu etiğinin de bir parçasını teşkil etmektedir.³⁵ Kamuda etik kültürü yerleştirmek, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek amacıyla Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik hazırlanmıştır.³⁶

Yönetmelik çerçevesinde kurumdaki etik uygulamaları takip etmek, kurum çalışanlarına yönelik etik eğitimleri tertiplemek ve kurumsal etik ilkeleri belirlemek gibi çalışmalar yapmak için Etik komisyonları kurulmuştur.³⁷ Bu anlamda Etik Komisyonların kendi kurumsal etik ilkelerini belirleme çalışmaları yapması gerekmektedir. Çeşitli kurumların ise bu çalışmalarını tamamlayıp çalışanlarına bildirdiği görülmektedir.³⁸ Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı 24.06.2015 tarih ve 2015/21 sayılı Genelge ile "Eğitim-Öğretim Hizmeti Verenler İçin Mesleki Etik İlkeler" hazırlamıştır.³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığının din görev-

³¹Mahmut Arslan ve Ümit Berkman, *Dünyada ve Türkiye'de İş Etiği ve Etik Yönetimi*, TÜSİAD, İstanbul 2009, s. 101; OECD, *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama*, s. 51

³² OECD, *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama*, s. 50.

³³ Felicity Haynes, *Eğitimde Etik*, s. 68-70.

³⁴ Devlet Memurları Kanunu (657 Sayılı Kanun), Madde 36, 23.07.1965 Tarih ve 12056 Sayılı Resmi Gazete.

³⁵ Halil Kalabalık, "İdarede Etik Davranışlar ve Bunları Destekleyen Mekanizmalar", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, Ed. Recep Kaymakcan ve Mevlüt Uyanık, Dem Yayınları, İstanbul 2007, s. 606.

³⁶ Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 13.04.2005 Tarih ve 25785 Sayılı Resmi Gazete.

³⁷ Erdoğan Kesim, "Kamuda Etik Davranış İlkeleri ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu", *Din ve Hayat, TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. 10, İstanbul 2010, s. 96.

³⁸ <http://www.etikkurulu.gov.tr/Mevzuat.aspx?id=1>.

³⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, *Eğitimciler İçin Mesleki Etik İlkelerine İlişkin Genelge 2015/21*, 2015. <http://www.etik.gov.tr/Mevzuat.aspx?id=1>.

lileri için kurumsal etik ilkelerinin belirlenmesine yönelik herhangi bir çalışmasına rastlanılmamıştır. Sadece Rehberlik ve Teftiş Başkanlığında görev yapan müfettişlerin “Denetim Standartları ve İlkeleri” belgesinde müfettişlerin etik ilkelerinden bahsedilmiştir.⁴⁰

Türkiye’de birçok meslek alanı ile ilgili mesleki etik ilkeler araştırmaları yapılmıştır. Örneğin, öğretmenler, okul yöneticileri, müfettiş ve denetçiler, turizm sektöründe çalışanlar, hemşireler, muhasebe ve yeminli müşavirler, polis ve güvenlik görevlileri, antrenörler, basın ve televizyon çalışanları, banka çalışanları, adli bilim uzmanları gibi birçok alanda araştırma ve incelemeler olduğu görülmüştür.⁴¹ Din görevlilerinin mesleki etik ilkeleri ile ilgili tek çalışma Cafer Sadık Yaran’ın “İlahiyatçılık ve Din Görevliliği Meslek Ahlakı” adlı doktora tezidir.⁴² Bu araştırma, alanla ilgili ilk çalışma olması nedeniyle alana giriş mahiyetindedir ve literatür taramaya dayalı olarak yapılmıştır.

Bu anlamda din hizmetleri sınıfında görev yapanların mesleki etik ilkelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu ilkelerin belirlenmesi din hizmetleri alanında görev yapanların geneli için olabileceği gibi din görevliliğinin her bir boyutunda görev yapanlar için de yapılması mümkündür. İmam-hatip ile Kur’an kursu öğreticileri ya da vaizlerin yaptıkları din hizmetindeki etkinliklerin farklılığı göz önünde bulundurulduğunda etik ilkelerin ayrı belirlenmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Yaygın din eğitimi amaçlarının gerçekleşmesinde önemli unsurlardan birini oluşturan Kur’an kursu öğreticilerinin temel alan bilgisi, iletişim, genel kültür, eğitim-öğretim gibi alanlarda bazı bilgi ve becerilere sahip olması gerektiği gibi mesleki etik ilkelere de sahip olması ve uyması gerekmektedir. Böylece verilen eğitim hizmetinin kalitesinin artması sağlanabilir. Bu amacın gerçekleşmesinde Kur’an kursu öğreticiliği mesleki etik ilkelerinin belirlenerek, öğreticilerinin bu ilkeleri benimseme ve meslektaşlarının bu ilkelere uyma durumlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi için psikometrik özellikleri yeterli bir veri toplama aracının geliştirilmesi bir araç olarak görülebilir. Buna göre öğreticilerin etik ikilemler, etik sorunlar ve etik dışı davranışlar ile doğrudan iç içe olması ve bizzat etik ilkelerin uygulayıcı konumunda olması hasebiyle öğretici gö-

⁴⁰<http://www2.diyenet.gov.tr/RehberlikVeTeftisBaskanl%C4%B1g%C4%B1/Rehberlik%20ve%20Tefti%20Mevzuat/zdenetim%20standart.pdf>

⁴¹ YÖK’ün ulusal tez merkezinde mesleki etik konulu tezler incelenmiştir.

⁴² Cafer Sadık Yaran, *İlahiyatçılık ve Din Görevliliği Meslek Ahlakı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2014.

rüşlerinden hareketle Kur'an kursu öğreticiliği mesleki etik ilkeleri ölçeği geliştirilmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada, Kur'an kurslarında görev yapan Kur'an Kursu öğretmenleri için Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği geliştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın evren ve örnekleme, ölçek geliştirme aşamaları aşağıda verilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) bağlı olarak Ankara ili genelinde görev yapan 1.717 Kur'an kursu öğreticisi oluşturmaktadır.⁴³ Örneklem büyüklüğü aşağıdaki formüle göre hesaplanmış⁴⁴ ve evreni oluşturan 1.717 öğreticiden 314 öğretici uygun örneklem büyüklüğünü oluşturduğu görülmüştür.

N: 1.717

d: 0.05

güven düzeyi (1- α): 0.95

p: 0.5

q: 0.5

$n_0 = [(t \times s)/d]^2$

$n_0 = [(1.96 \times 0.5)/0.05]^2 = 384.16$

$n = [n_0 / (1 + (n_0/N))] = [384.16 / (1 + 384.16/1717)] = 314$

Ancak, grupların alt gruplara bölünmesi ve istatistiksel manidarlığın gerekmesi, yüksek yıpranma beklentisi ve evrenin heterojen olması⁴⁵ ve ölçeğin geçerlik çalışmalarında faktör analizi uygulanacak olması nedenleriyle örneklem büyük-

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığının resmi sitesinde yer alan istatistiki bilgilerde Ankara ilinde 31.12.2016 tarihi itibarıyla görev yapan KKÖ sayısı 1.702'dir. Araştırmacı tarafından verilerin güncel olması istendiği için 26.12.2017 tarihinde yapılan başvuruda Ankara ilinde görev yapan kadrolu, sözleşmeli ve geçici (ücretli-fahri) öğretici sayıları ayrı olarak istenmiştir. 04.01.2018 tarihinde Stratejik Planlama ve Yönetimi Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından başvuruya verilen cevapta, Başkanlık veri tabanında sadece kadrolu KKÖ sayısının bulunduğu ve bu sayının 1.717 olduğu belirtilmiştir.

⁴⁴ Şener Büyüköztürk, Ebru K. Çakmak, Özcan E. Akgün ve Diğerleri, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (20. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2016, s. 95.

⁴⁵ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma (Yöntem, Teknik ve İlkeler)* (11. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 106, Şener Büyüköztürk, Ebru K. Çakmak, Özcan E. Akgün ve Diğerleri, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, s. 93-94

lüğünün ölçekteki madde sayısının en az beş hatta on katı olması gerektiği⁴⁶ için örneklemin büyük olmasının daha uygun olacağı kararı alınmıştır. Bu sebeple örneklem, evren olarak alınan 1.717 Kur'an kursu öğreticisinin (KKÖ) 1.512'sinin görev yaptığı ve evrendekilerin %88'ine karşılık gelen Ankara ili merkez ilçelerinde görev yapan öğretmenlerdir.

Tablo 1: Ankara İlinde Görev Yapan Öğretici Sayısı ve Örnekleme İlişkin Bilgiler

İlçe	KKÖ Sayısı	Örnekleme	Örneklemin KKÖ'ye oranı (%)	Değerlendirmeye Alınan Anket	Değerlendirme Dışı Anket
Altındağ	108	81	75	76	5
Çankaya	182	89	49	79	10
Etimesgut	117	74	63	69	5
Gölbaşı	42	33	79	31	2
Keçiören	351	194	55	178	16
Mamak	155	129	83	117	12
Pursaklar	136	105	77	87	18
Sincan	176	123	70	117	6
Yenimahalle	245	115	47	104	11
Akyurt	25				
Ayaş	4				
Bala	3				
Beypazarı	12				
Çamlıdere	2				

⁴⁶ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (4. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 146-147.

Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği: Geçerlik ve
Güvenirlik Çalışması* • 59

Çubuk	33			
Elmadağ	17			
Evren				
Güdül				
Haymana				
Kahramankazan	20			
Kalecik	3			
Kızılcahamam	17			
Nallıhan	5			
Polatlı	41			
Şereflikoçhisar	19			
Toplam	1.713*	943	858	85

*Kur'an kursu öğretmenlerinden 4 kişi Ankara Müftülüğünde çalışmaktadır. Toplam KKÖ sayısı 1.717'dir.

Cevaplandırılan ölçme araçlarından 858'si veri analizi için değerlendirilmeye alınmıştır. Bu sayı merkez ilçelerdeki KKÖ'nün %57'sine ve ölçeği cevaplandıranların ise %91'ine karşılık gelmektedir. Yeterli örneklem büyüklüğü sağlanabildiği için ölçeğin veri hassasiyetini artırmak üzere 85 veri değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Mesleki Etik İlkeler Ölçeğinin Geliştirilmesi

Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeğinin geliştirilmesi ölçme aracıyla neyin ölçülmek istendiğine karar verilmesi, madde havuzunun oluşturulması, ölçek formatına karar verilmesi, madde havuzunun uzman görüşüne sunulması, pilot uygulamanın (ön uygulama) yapılması ve maddelerin değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır.⁴⁷

⁴⁷Robert F. DeVellis, *Scale Development: Theory and Applications*, 2nd Ed, Sage Publications, 2003, s. 60-100.

Madde havuzunun oluşturulması; araştırmada Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkelerine yönelik ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak ölçek maddelerinin oluşturulması maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenen, Ankara ilinde Altındağ, Çankaya, Mamak, Yenimahalle ve Sincan ilçelerinde görev yapan 10 Kur'an kursu öğreticiyle yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen verilerin analizine dayandırılmıştır. 10 katılımcının görüşlerinden oluşan betimsel alıntılar ve içerik analizi sonucu belirlenen kodlar, kategoriler ve temalar kullanılarak maddeler oluşturulmuştur. Madde havuzu tamamen görüşme sonucu elde edilen bulgulardan yola çıkılarak oluşturulmuştur.

Ölçek formatına karar verme; araştırmada Likert tipi beşli derecelendirme ölçek yöntemi kullanılmıştır. Bireyin kendisi hakkında bilgi verme esasına dayanan bu ölçek tipinde bireyler verilen her ifadeye ne ölçüde katılıp katılmadığını dereceler içinde belirlemektedir.⁴⁸ Ölçek derecelendirmesi "Hiçbir zaman: 1", "Az: 2", "Orta: 3", "Büyük ölçüde: 4" ve "Tamamen: 5" şeklinde belirlenmiştir. Derecelendirme ve şekil formatı⁴⁹ belirlenen denemelik madde havuzunda yer alan maddelerin araştırmanın amacı, ifade ediliş biçimi gibi hususlar "uygun" ve "uygun değil (nedeni)" şeklinde değerlendirmeleri için, etik ve mesleki etik konularında doktorası ve eserleri bulunan bir öğretim üyesine, din eğitimi alanından üç öğretim üyesine, karma yöntem araştırmaları ve NVivo programı alanında eser çeviri editörlüğü de yapmış eğitim alanından bir öğretim üyesine, ölçme-değerlendirme ve Türkçe eğitimi alanından bir uzmana görüş alabilmek amacıyla sunulmuştur. Buna göre, 63 madde olarak oluşturulan madde havuzundan "uygun değil (nedeni)" şeklinde görüş bildirilen maddelerden 3 madde denemelik madde havuzundan çıkartılmıştır. Bir madde ise bölünerek iki madde halinde düzenlenmiştir. Uzman görüşünden gelen bildirimler doğrultusunda maddelerin ifade ediliş biçimlerinde de gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Pilot uygulama süreci (ön deneme); denemelik madde havuzundaki 61 madde rastgele sıralanmış ve taslak ölçeğin pilot uygulaması Ankara ilinde 127 Kur'an kursu öğreticisi ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin pilot uygulamasına katılan 127 KKÖ, ölçeğin esas uygulamasına dahil edilmemiştir. Pilot uygulama bizzat araştırmacı tarafından Sincan, Yenimahalle, Keçiören ve Pursaklar ilçelerinde bulunan Kur'an kurslarına ve uygulamanın yapıldığı dönemde DİB'in gerçekleştirmiş olduğu iki hizmetiçi eğitime gidilerek gerçekleştirilmiştir. Pilot

⁴⁸ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 138-139.

⁴⁹ Ölçeğin şekilsel görüntüsünün belirlenmesinde Oxana Manolova'nın "*Mesleki Etik İlkelere İlişkin Türkiye ve Moldova'daki İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Görüşü*" adlı doktora tezinden faydalanılmıştır.

uygulama sonucunda elde edilen veriler IBM SPSS 23 programına girilerek maddeler üzerinde temel betimsel ve çıkarımsal istatistiki analizler yapılmıştır. 3 maddenin katılımcıların % 5'inden fazlası tarafından boş bırakıldığı tespit edilmiş ve bu maddeler denemelik madde havuzundan çıkarılmıştır. Araştırmacı tarafından katılımcıların ölçek taslağını cevaplama süresi, maddelerin anlaşılabilirliği vb. süreçle ilgili alan notları tutulmuştur. Denemelik madde havuzunda yüklemi olumsuz ama anlamca olumlu olan maddelerin bazı katılımcılar tarafından tam olarak anlaşılmadığı görülmüştür. Bu durum için din eğitimi ve ölçme-değerlendirme alanından öğretim görevlileri ile görüşülmüştür. Söz konusu maddelerin çıkartılması yerine ölçek derecelendirmesinin KKÖ'lerin etik ilkeyi benimseme tarafı için "Hiç Benimsemem: 1", "Az Benimserim: 2", "Orta Düzeyde Benimserim: 3", "Büyük Ölçüde Benimserim: 4" ve "Tamamen Benimserim: 5"; ve KKÖ'lerin meslektaşlarının etik ilkeye uyma durumu tarafı için Hiç Uymaz: 1", "Az Uyar: 2", "Orta Düzeyde Uyar: 3", "Büyük Ölçüde Uyar: 4" ve "Tamamen Uyar: 5" şeklinde düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu düzenleme ile maddelerin anlaşılmasında herhangi bir sorun olmadığı esas uygulama esnasında görülmüştür. Görüşme bulgulara dayalı olarak oluşturulan 63 madde, uzman görüşü ve pilot uygulama süreci sonrası, 58 maddelik taslak ölçek ortaya çıkmıştır.

Verilerin toplanması; veriler gönüllülük esasına uygun olarak Kur'an kursu öğreticilerinin katıldığı aylık personel mutakat toplantısında toplanmıştır. Buna göre ilçe müftülüklerine toplantı tarihlerinin araştırmacıya bildirilmesi için 03.05.2016-E.23930 tarih ve sayılı DİB araştırma izni ve ölçek maddelerini içeren dilekçeyle başvurulmuştur. Araştırmacının erkek yatılı Kur'an kursunun olduğu ama erkek Kur'an kursu öğreticilerinin katılmadığını tespit ettiği toplantılarda; araştırmacı bizzat bu kurslara giderek verileri toplamıştır.

Verilerin analizi; Kur'an kursu öğreticiliği mesleki etik ilkeleri ölçeğinin yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Madde test korelasyonları hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenirlilik analizinde ise Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı kullanılmıştır. Verilerin analizi IBM SPSS 23 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bir veri setine açımlayıcı faktör analizi yapılabilmesi için dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi verilerin sürekli değişken

türünde ölçülmüş olmasıdır.⁵⁰ İkincisi ise örneklem büyüklüğüdür. Büyük örneklemelerden elde edilen korelasyon katsayısı daha güvenilir olmaktadır. Örneklem büyüklüğünün yeterliği için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılır ve KMO katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alır. Buna göre KMO katsayısı 0,60'dan büyük olmalıdır. KMO katsayısı aralığı 0,60-0,70'de ise örneklem büyüklüğü yeterliği "orta"; 0,70-0,80 ise "iyi"; 0,80-0,90 "çok iyi" ve 0,90 ve üstü "mükemmel" kabul edilmektedir.⁵¹

Açımlayıcı faktör analizinde dikkat edilmesi gereken hususlardan üçüncüsü evrendeki dağılımın normal olmasıdır. Verilerin çok değişkenli normal dağılımdan mı geldiğini belirlemek için Barlett's test of sphericity adlı test yapılmakta ve test sonucunun anlamlı ($p < 0,05$) olması gerekmektedir.⁵² Dördüncüsü ise ölçme aracı maddelerinin birbirleriyle doğrusal ilişkili olması gereğidir. Bu nedenle maddeler arasında çok düşük ya da çok yüksek ilişkili olması değil orta düzeyde bir ilişki olması beklenir. Maddeler arasındaki ilişki düzeyinin 0,30-0,80 aralığında olmasını belirtenler olduğu gibi⁵³, 0,25-0,90 aralığında olmasının da kabul edilebileceğini belirtenler bulunmaktadır.⁵⁴

Buna göre verilerin Likert tipi beşli ölçek aralığında sürekli değişken türünde toplanmıştır. Ölçeğin öğretmenlerin etik ilkeleri benimseme durumuna ilişkin bölümü için KMO katsayısı 0,968 ve öğretmenlerin meslektaşlarının etik ilkelere uyma durumuna ilişkin bölümü için KMO katsayısı 0,983'tür. Bu bulgu doğrultusunda örneklem büyüklüğünün açımlayıcı faktör analizi yapmak için "mükemmel" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Barlett's küresellik testi sonuçları incelendiğinde ölçeğin hem benimseme hem de uyma bölümü için ki-kare değerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\chi^2(1653)=21524,696$; $p < 0,000$; $\chi^2(1653)=32772,578$; $p < 0,000$). Bu sonuca göre verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği anlaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre verilerin faktörleşebileceği kabul edilmiştir.

⁵⁰ Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2*, s. 226; Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 156.

⁵¹ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 156-159; Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 50.

⁵² Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 51

⁵³ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 158.

⁵⁴ Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2*, s. 227.

Tablo 2: KKÖ-MEİÖ'nün KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları (Benimseme ve Uyma Bölümü)

KMO ve Bartlett's Test		Benimseme	Uyma
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,968	,983
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	21524,696	32772,578
	Df	1653	1653
	Sig.	,000	,000

Açımlayıcı faktör analizinde yukarıdaki aşamalardan sonra yapılması gereken faktörlerin belirlenmesinde hangi yöntemin kullanılacağına belirlenmesidir. Faktörlerin belirlenmesi için birçok yöntem bulunmaktadır. Bunlardan en sık kullanılanı ise anabileşenler yöntemi⁵⁵ diğer bilinen adıyla temel bileşenler yöntemidir (principal component). Bu yöntemi değerli kılan noktalardan biri, ölçeğin genel faktörün açıklanmasıyla ilgilidir. Bu yöntemdeki birinci temel bileşen, değişkenlerin çoğu üzerinde geniş pozitif yüklere sahip ise genel faktör olarak isimlendirilir.⁵⁶

Hangi yöntemin kullanılacağına karar verildikten sonraki aşama ise uygun faktör sayısının belirlenmesidir. Burada da kullanılan bazı ölçütler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kaiser Ölçütü olarak adlandırılan ve özdeğeri (eigenvalues) 1'den büyük olanları faktör kabul etmesidir.⁵⁷ Bu ölçüt, genelde fazla sayıda faktör çıkardığı için faktör sayısına karar verilirken diğer ölçütleri de göz önünde bulundurmak faydalıdır.⁵⁸ Catell's Scree Test (yamaç-birikinti grafiği) de faktör sayısını belirlemede kullanılan diğer bir seçenektir. Grafiğin yatay konum almasından önceki keskin düşüşlerin sayısı dikkate alınır. Diğer bir deyişle eğimin kaybolmaya başladığı noktanın yani hızlı düşüşlerin yaşandığı bileşen sayısı faktör sayısının belirlenmesinde önemli olmaktadır. Açıklanan varyans kriteri de faktör sayısının belirlenmesinde değerlendirilmesi gere-

⁵⁵ Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2*, (7. Baskı), Kaan Kitabevi, Eskişehir 2010, s. 229; Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2017, s. 154; Şener Büyüköztürk, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S. 32, 2002, s. 474.

⁵⁶ Şener Büyüköztürk, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", s. 475.

⁵⁷ Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2*, s. 234; Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 160; Şener Büyüköztürk, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", s. 479.

⁵⁸ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 160.

ken bir özelliştir. Burada her bir faktörün açıklanan varyans oranına katkısına dikkat edilmeli⁵⁹ ve bu oran en az %5 olmalıdır.⁶⁰

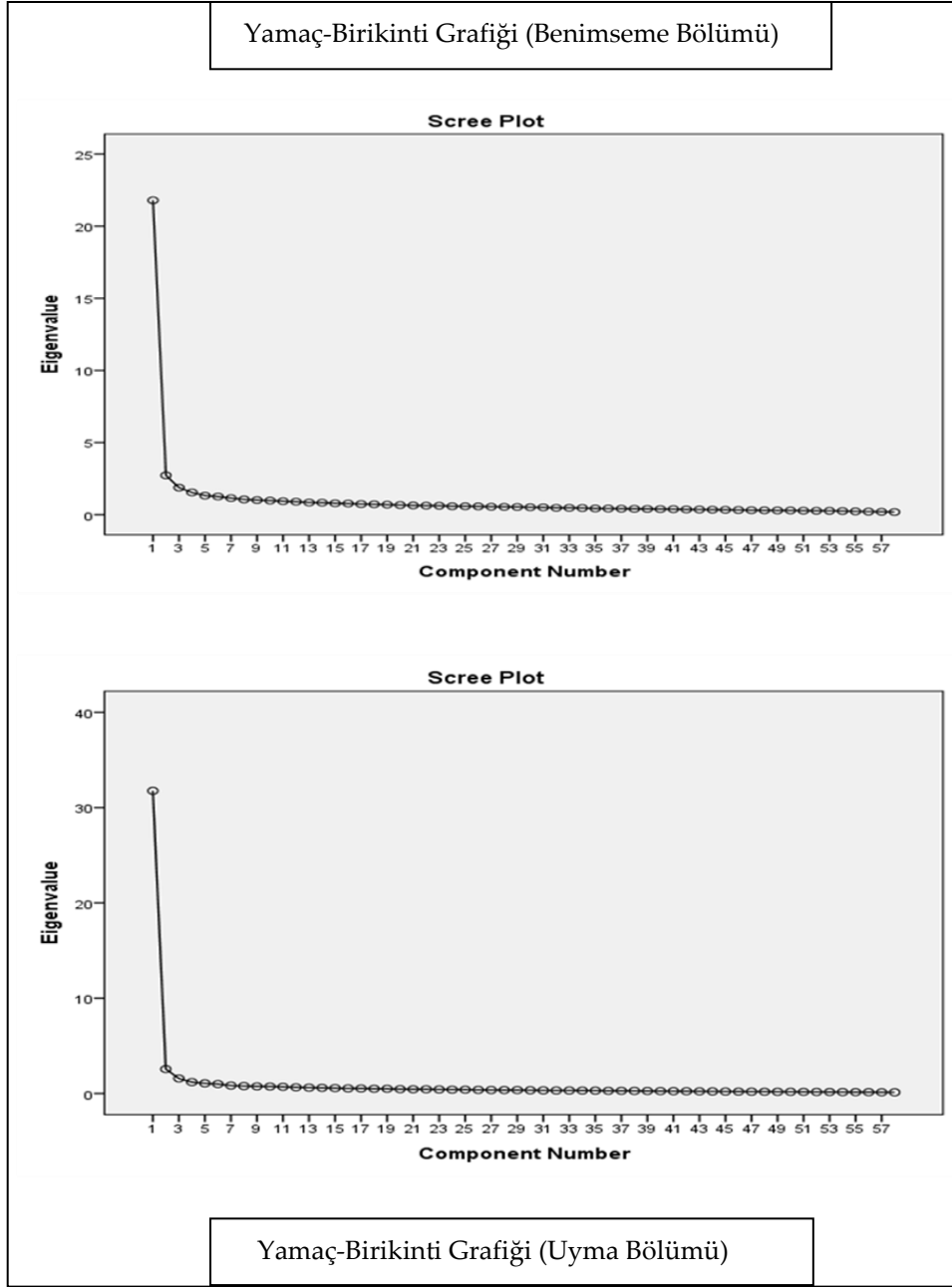
Tablo 3: Açıklanan Toplam Varyans (Benimseme ve Uyma Bölümü)

Component	Benimseme bölümü						Uyma bölümü					
	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	Total	% of Variance	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
				21,79			31,76			31,76		
1	21,791	37,57	37,57	1	37,57	37,57	4	54,765	54,765	4	54,765	54,765
2	2,726	4,699	42,269	2,726	4,699	42,269	2,562	4,417	59,182	2,562	4,417	59,182
3	1,878	3,238	45,508	1,878	3,238	45,508	1,579	2,723	61,905	1,579	2,723	61,905
4	1,541	2,656	48,164	1,541	2,656	48,164	1,195	2,061	63,966	1,195	2,061	63,966
5	1,323	2,281	50,445	1,323	2,281	50,445	1,066	1,838	65,804	1,066	1,838	65,804
6	1,261	2,174	52,619	1,261	2,174	52,619	0,988	1,704	67,509			
7	1,149	1,981	54,6	1,149	1,981	54,6	0,834	1,437	68,946			
8	1,059	1,826	56,426	1,059	1,826	56,426	0,781	1,347	70,293			
9	1,012	1,746	58,172	1,012	1,746	58,172	0,746	1,285	71,578			
10	0,98	1,69	59,862				0,734	1,266	72,844			
...			
...			
58	0,158	,321	100,000				0,121	0,208	100,000			

Yukarıda verilen Tablo 3’de açıklanan toplam varyans tablosuna göre Kaiser ölçütü kullanıldığında, ölçeğin benimseme bölümü için özdeğeri 1’den büyük 9 faktörlü ve uyma bölümü için ise özdeğeri 1’den büyük 5 faktörlü bir yapı önerilmektedir. Ancak, birinci faktörden sonraki faktörün açıklanan varyansa katkısının en az %5 olması beklenmelidir. İkinci faktörün açıklanan varyansa oranı benimseme bölümü için 4,699 iken, uyma bölümü için ise 4,417’dir. Bu durumda Kaiser ölçütünün olması gerekenden daha fazla faktör oluşturabildiği için diğer bir analiz olan Scree Plot incelenmiştir.

⁵⁹ Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2*, s. 234; Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 160; Şener Büyüköztürk, “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”, s. 479.

⁶⁰ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 161.

Şekil 1: KKÖ-MEİÖ'nün Faktör Analiz Matrisi, Yamaç-Birikinti Grafiği (Benimseme ve Uyma Bölümü)

Şekil 1’de gösterilen Yamaç-birikinti grafiğinde çizginin yatay konum almadan önceki keskin düşüşü 1. faktörden sonra olmaktadır. Bu durumda hem Kaiser ölçütü hem de Scree Plot ve 1.faktörün açıklanan varyansa katkıları birlikte düşünüldüğünde ölçeğin genel bir faktöre sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim benimseme bölümündeki 1. faktörün ölçek varyansının %37,57’sini ve uyma bölümündeki 1. faktörün ölçek varyansının %54,76’sını açıklaması bunu göstermektedir. Ayrıca Likert tipi ölçekleme tekniğinin en önemli konusu “tek boyutluluk” özelliğini sağlamasıdır. Diğer bir deyişle tek boyutluluk bütün maddelerin aynı tutumu ölçmesi anlamına gelmektedir.⁶¹ Bu anlamda ölçeğin tek bir boyutta faktörleşmesi Likert tipi ölçekleme tekniği ile de uyumludur.

Veriler tek faktörlü bir yapıya sahip olduğundan herhangi bir döndürme (rotated) işlemine gerek kalmamış, direkt maddelerin analizine geçilmiştir. Madde analizinde ise her bireyin tek tek her maddeye verdiği puan ile maddelerin tümüne verdiği puanlardan elde edilen toplam puan arasındaki korelasyon hesaplanmaktadır. Madde analizinde tüm ölçek puanlarıyla yüksek korelasyon gösteren maddeler ölçekte tutulur.⁶² Maddelerin analizinde değişkenler ile faktörler arasındaki korelasyon olarak tanımlanan⁶³ faktör yüklerinin görün-tülenme sınır değeri diğer bir deyişle alt kesme noktası olarak 0,40 belirlenmiştir.⁶⁴

Ölçeğin hem benimseme hem de uyma bölümü olduğu için açıklayıcı faktör analizi, sıralı faktör analizi⁶⁵ şeklinde yürütülmüştür. DeVellis’in sıralı faktör analizi modeli Şekil 2’de verilmiştir. Burada ölçeğin hem benimseme hem de uyma bölümünün “tek boyutlu” bir yapıda olduğuna karar verildikten sonra, ölçek maddelerinin her iki bölüm içinde ortak olması gerekmektedir. Bu nedenle ölçeğin benimseme bölümü birinci faktör; ölçeğin uyma bölümü ise ikinci faktör olarak analiz edilmiştir. Analiz, birinci faktör ve ikinci faktördeki madde sayıları eşit olana kadar devam etmiştir.

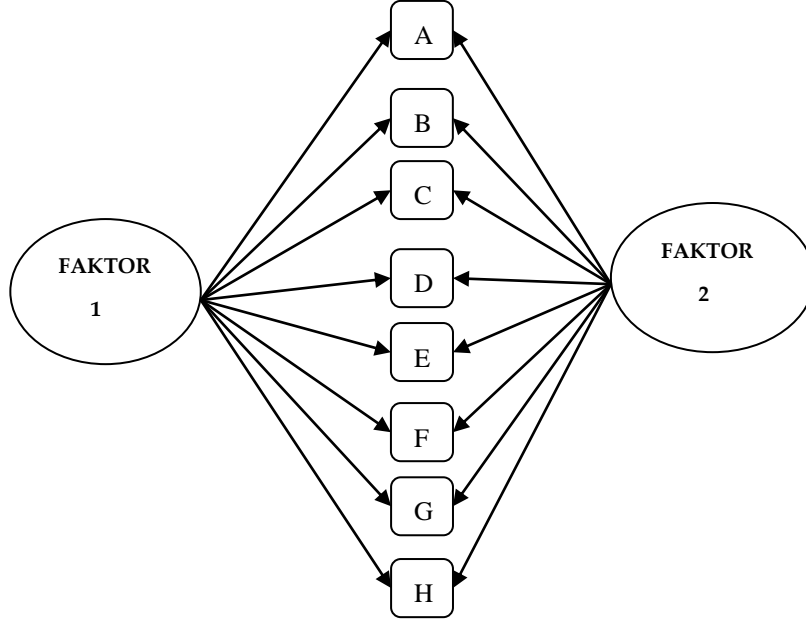
⁶¹ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 148.

⁶² Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 148.

⁶³ Paul Kline, *An Easy Guide to Factor Analysis*, Routledge, 1994, s. 13.

⁶⁴ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 168.

⁶⁵ Robert F. DeVellis, *Scale Development: Theory and Applications*, s. 111-112.

Şekil 2: Sıralı Faktör Analizi Modeli

Buna göre, ölçeğin benimseme bölümü sıralı açımlayıcı faktör analizinin ilk aşaması olarak incelenmiş ve 0,40 faktör yükü değerinin altında kalan 4. madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin benimseme bölümü tekrar analiz edildiğinde 0,40 faktör yükünün altında bir madde olmadığı görülmüş ve ölçeğin uyma bölümüne geçilmiştir.

Uyma bölümünde, benimseme bölümündeki 4. madde ölçekten çıkarıldığı için burada da çıkartılarak açımlayıcı faktör analizine devam edilmiştir. Faktör yükü değerinin altında kalan 25. madde ölçeğin uyma bölümünden çıkarılmış ve tekrar analize edildiğinde 0,40 değerinin altında madde olmadığı görülmüştür. Daha sonra tüm maddelerin faktör yükleri incelendiğinde 0,80 üstünde olan maddelerin olduğu belirlenmiştir. Bu maddelerin her biri tek tek çıkarılarak tekrardan faktör analizi yapılmıştır. Buna göre faktör yükü 0,833 olan 23. madde, 0,829 olan 55. madde, 0,818 olan 38. madde, 0,815 olan 48. madde, 0,812 olan 29. madde, 0,812 olan 43. madde ve 0,806 olan 30. madde ölçekten çıkarılmıştır. Faktör yük değeri 0,803 olan 58. madde ise yuvarlamadan dolayı ölçekten çıkarılmasına gerek görülmemiştir.

Ölçeğin uyma tarafında yukarıda yapılan sıralı açımlayıcı faktör analizinden sonra ölçeğin benimseme bölümüne geçilmiştir. Uyma bölümünde ölçekten çıkartılan maddeler benimseme bölümünde de ölçekten çıkartılarak tekrardan faktör analizi yapılmıştır. Tüm bu işlemler sonucunda ölçeğin hem benimseme hem de uyma bölümünde yapı geçerliğini azaltan madde kalmamış ve ölçek 49 maddeden oluşmuştur. Tek faktörlü yapılarda açıklanan varyans oranının alt sınırının en az %30 olması beklenir.⁶⁶ Ölçeğin benimseme bölümü toplam varyansın %36,46'sını, uyma bölümü ise %53,68'ini açıkladığı görülmüştür. Maddelerin faktör yük değerleri ve madde toplam korelasyonlar değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: KKÖ-MEİÖ'nün Madde-Test Korelasyon Değerleri (Benimseme ve Uyma)*

Madde no	Benimseme Bölümü		Uyma Bölümü		Madde no	Benimseme Bölümü		Uyma Bölümü	
	Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu	Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu		Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu	Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu
12	0,691	0,664	0,721	0,704	6	0,614	0,605	0,74	0,728
39	0,684	0,663	0,803	0,789	41	0,613	0,61	0,67	0,657
21	0,673	0,644	0,787	0,776	3	0,611	0,581	0,78	0,763
20	0,671	0,645	0,736	0,726	53	0,608	0,584	0,791	0,779
46	0,67	0,644	0,767	0,753	13	0,601	0,585	0,778	0,766
2	0,668	0,639	0,645	0,629	22	0,598	0,587	0,785	0,772
49	0,666	0,637	0,779	0,763	57	0,589	0,576	0,719	0,703
1	0,662	0,627	0,792	0,779	35	0,587	0,573	0,766	0,752
36	0,662	0,634	0,772	0,759	44	0,585	0,554	0,665	0,653
34	0,656	0,636	0,792	0,779	31	0,58	0,541	0,66	0,648
58	0,656	0,626	0,725	0,714	5	0,57	0,56	0,723	0,71

⁶⁶ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 170.

Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması* • 69

Madde no	Benimseme Bölümü		Uyma Bölümü		Madde no	Benimseme Bölümü		Uyma Bölümü	
	Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu	Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu		Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu	Faktör yük değeri	Madde toplam korelasyonu
45	0,647	0,613	0,725	0,716	54	0,567	0,553	0,766	0,753
37	0,64	0,616	0,731	0,722	17	0,563	0,547	0,76	0,746
15	0,638	0,617	0,766	0,754	8	0,563	0,543	0,683	0,666
10	0,638	0,597	0,781	0,764	33	0,558	0,518	0,735	0,716
52	0,633	0,613	0,787	0,774	9	0,554	0,515	0,726	0,712
40	0,633	0,625	0,768	0,756	32	0,537	0,522	0,659	0,647
19	0,631	0,608	0,777	0,767	51	0,516	0,471	0,771	0,756
42	0,63	0,607	0,695	0,686	27	0,511	0,492	0,668	0,651
18	0,627	0,601	0,688	0,675	50	0,508	0,48	0,664	0,651
24	0,626	0,586	0,786	0,771	26	0,49	0,474	0,68	0,67
28	0,626	0,612	0,795	0,781	14	0,452	0,441	0,513	0,499
56	0,625	0,584	0,79	0,774	7	0,438	0,413	0,638	0,627
16	0,622	0,612	0,738	0,724	47	0,428	0,414	0,528	0,516
11	0,615	0,593	0,752	0,739					

* Madde sıralaması ölçeğin benimseme bölümü faktör yük değerine göre yapılmıştır.

KKÖ-MEİÖ'nün madde analizleri incelendiğinde benimseme bölümünde faktör yük değerleri 0,691 ile 0,428 arasında, madde toplam korelasyonu katsayıları ise 0,664 ile 0,413 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin uyma bölümünde yer alan maddelerin faktör yük değerleri 0,513 ile 0,803 arasında, madde toplam korelasyonu katsayıları ise 0,789 ile 0,499 arasında değişmektedir. Faktör yükü değerine göre madde kalitesi sınıflamasına göre benimseme bölümünde maddelerden 19'u çok iyi, 22'si iyi ve 8'i orta düzeyde katkı sağlamak-

tadır. Ölçeğin uyma bölümünde ise maddelerden 35'i mükemmel, 12'si çok iyi ve 2'si ise orta düzeyde faktöre katkı sağlamaktadır.⁶⁷

Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği nitel verilerin analizi sonucu ortaya çıkan tema farklılıklarının ortaya konulması ve kategorik değerlendirmelerin yapılabilmesi için uzman görüşü doğrultusunda 6 boyutlu olarak yapı esas alınarak yapılandırılmıştır. Buna göre öğrencilere yönelik mesleki etik ilkeler boyutu 1, 2, 10, 12, 15, 20, 21, 34, 36, 37, 39, 45, 46, 49, 58 maddelerinden; meslektaşlara yönelik mesleki etik ilkeler boyutu 18, 19, 24, 28, 40, 42, 52, 56 maddelerinden; kurs ve yönetime yönelik mesleki etik ilkeler boyutu 3, 6, 11, 13, 16, 41, 53 maddelerinden; mesleğe yönelik mesleki etik ilkeler boyutu 5, 8, 17, 22, 31, 35, 44, 54, 57 maddelerinden; veliye yönelik mesleki etik ilkeler boyutu 9, 27, 32, 33, 51 maddelerinden; topluma yönelik mesleki etik ilkeler boyutu 7, 14, 26, 47, 50 maddelerinden oluşmaktadır.

İç tutarlılık ile ilgili bulgular; ölçek geliştirmede temel amaç güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı oluşturmaktır. Güvenirlik, bir ölçme aracının duyarlı, farklı uygulamalar arasında tutarlı ve kendi içinde kararlı sonuçlar verebilme gücüdür.⁶⁸ Güvenirlik, bireylerin ölçek maddelerine verdikleri cevapların arasındaki tutarlılık olarak tanımlanmaktadır.⁶⁹

Ölçme aracı ile ölçülen verilerin tutarlı olması veya tesadüfi hatalardan arınıklık derecesi olan güvenirlik, ölçülmek istenen puanların gerçek değerleriyle ölçülen puanlar arasındaki korelasyon katsayısının karesi hesaplanarak bulunur. Araştırmada ölçme aracı sadece bir kez uygulandığı ve ölçme aracındaki madde puanlamaları derecelendirme tipi olduğu için güvenirlik düzeyini saptamak için iç tutarlılık ölçütü olan Cronbach Alfa (α) katsayısının kullanılması gerekmektedir.⁷⁰

Birbiriyle yüksek ilişkili olan maddelerden oluşan ölçeklerin α katsayısı yüksek olmaktadır. Bu katsayı ne kadar yüksekse ölçekte bulunan maddeler, ölçüde birbirleriyle tutarlıdır ve ölçeğin aynı özelliğin öğelerini ölçen maddelerden oluştuğunu göstermektedir.⁷¹ Eğitim araştırmalarında kullanılan ölçekle-

⁶⁷ Madde kalitesi sınıflaması için bkz. Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s. 177.

⁶⁸ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 152.

⁶⁹ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 9. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2008, s. 169.

⁷⁰ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s.189; Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, s. 169-171.

⁷¹ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 152.

rin güvenilirlik katsayılarının en az 0,70 değerini sağlaması gerekmektedir.⁷² Cronbach alfa katsayısının 0,70 ile 0,90 arasında bir değer alması ölçeğin "yüksek güvenilirlik" ve 0,90 ile 1,00 arasında bir değer alması ise "çok yüksek güvenilirlik" düzeyine sahip bir ölçme aracı değerlendirilmektedir.⁷³

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde KKÖ-MEİÖ'den elde edilen puanların güvenilirlik katsayısını belirlemek amacıyla Cronbach Alfa güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ölçeğin benimseme bölümü için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.961; uyma bölümü için ise 0,982'dir. Bu sonuçlara göre ölçeğin her iki boyutu için de $0,90 \leq \alpha < 1,00$ olduğundan ölçek verilerinin "çok yüksek güvenilirlik" düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı Kur'an kursu öğreticiliği mesleki etik ilkelerini belirlemek için bir ölçek geliştirmektir. Ölçek geliştirme aşamaları olarak öğretici görüşlerine dayalı olarak madde havuzu oluşturulmuş; bu maddeler için uzman görüşü alınmış; taslak ölçek için pilot uygulama sonrası gerekli düzeltmeler yapılmış; esas uygulama aşamasında 858 öğreticiden alınan veriler analiz edilerek ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları tamamlanmıştır.

Likert tipi beşli dereceleme ölçeğiyle tasarlanan 58 maddelik ölçeğin benimseme bölümü için KMO katsayısı 0,968 ve uyma bölümü için KMO katsayısı 0,983 değeri ile örneklem büyüklüğü "mükemmel" düzeydedir. Barlett's küresellik testi sonucu ölçeğin benimseme bölümü için $X^2(1653)=21524,696$; $p<.000$ ve ölçeğin uyma bölümü için $X^2(1653)=32772,578$; $p<.000$ ile ki-kare değerinin anlamlı olduğu ve verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği belirlenmiştir. Kaiser Ölçütü ve Catell's Scree Testi birlikte düşünüldüğünde ölçeğin "tek boyutlu" bir yapıda olduğu görülmüştür. Ölçeğin faktör yük değerinin kesme noktası 0,40 olarak alınmıştır. Sıralı açımlayıcı faktör analizi şeklinde yürütülen madde analizlerinde 2 madde faktör yük değerinin altında, 7 madde ise 0,80 üstünde olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin benimseme bölümü toplam varyansın %36,46'sını, uyma bölümü ise toplam varyansın

⁷² Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, s. 29; Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, s.189; Robert F. DeVellis, *Scale Development: Theory and Applications*, s. 95-96.

⁷³ Kazım Özdamar, *Paket Programları ile İstatistiksel Veri Analizi 1*, (Yenilenmiş 9. Baskı), Nisan Kitabevi, Eskişehir 2013, s. 555.

%53,68'ini açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin benimseme bölümü Cronbach Alfa katsayısı 0.961; uyma bölümü Cronbach Alfa katsayısı ise 0,982'dir.

Kur'an kursu öğreticiliği mesleki etik ilkelerini belirlemek için Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak Ankara ilinde görev yapan Kur'an kursu öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak geliştirilen KKÖ-MEİÖ'nün yeterli psikometrik özelliklere sahip bir veri toplama aracı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği illerde veya İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) düzeylerinde KKÖ'lerin mesleki etik ilkelere ilişkin görüşlerinin tespit edilmesinde kullanılabilir. Ölçek tüm kurs türlerinde veya her bir kurs türünde öğretmenlerin mesleki etik ilkelere ilişkin görüşlerinin belirlenmesinde veri toplama aracı olarak kullanılabilir. Yine yöneticilerin ve Kur'an kursu öğrencilerinin, öğretmenlerin mesleki etik ilkelere uyma durumlarına yönelik görüşlerinin tespit edilmesinde KKÖ-MEİÖ'den yararlanılabilir.

Kaynakça

- Akdoğan, Habib, "İktisat ve İşletme Alanlarında Verilen Eğitim İçerisinde Meslek Etiğinin Yeri ve Önemi", *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 19, S. 67, Ankara 2008, s.79-90.
- Arslan, Mahmut ve Berkman, Ümit, *Dünyada ve Türkiye'de İş Etiği ve Etik Yönetimi*, Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği-TÜSİAD, İstanbul 2009.
- Aydın, İnyet, *Eğitim ve Öğretimde Etik* (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.
- Aydın, İnyet, *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik* (4. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2010.
- Aydın, İnyet, *Akademik Etik* (1. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2016.
- Balcı, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma (Yöntem, Teknik ve İlkeler)* (11. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2015.
- Brown, JoAnne, *The Definition of a Profession: The Authority of Metaphor in The History Of Intelligence Testing, 1890-1930*, Princeton University Press, 1992.
- Bursal, Murat, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2017.
- Büyüköztürk, Şener, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S. 32, 2002, s. 472-482.
- Büyüköztürk, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (9. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2008.
- Büyüköztürk, Şener, Çakmak, Ebru K., Akgün, Özcan E., ve Diğerleri, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (20. Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2016.
- Cevizci, Ahmet, *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul 2013.

Kur'an Kursu Öğreticiliği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği: Geçerlik ve
Güvenirlilik Çalışması* • 73

- DeVellis, Robert F., *Scale Development: Theory and Applications* (2nd Ed.), Sage Publications, 2003.
- Devlet Memurları Kanunu (657 Sayılı Kanun), 23.07.1965 Tarih ve 12056 Sayılı Resmi Gazete.
- DİB, *Denetim Standartları ve İlkeleri*, 2011,
<http://www2.diyaret.gov.tr/RehberlikVeTeftisBaskanl%C4%B1g%C4%B1/Rehberlik%20ve%20Tefiti%20Mevzuat/zdenetim%20standart.pdf>. Erişim tarihi: 05.04.2016.
- Higgins, Chris, *The Good Life of Teaching: An Ethics of Professional Practice*, John Wiley&Sons, 2011.
- Haynes, Felicity, *Eğitimde Etik* (2. Baskı), (Çev. Semra Kunt Akbaş), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- Kalabalık, Halil, "İdarede Etik Davranışlar ve Bunları Destekleyen Mekanizmalar", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, Ed. Recep Kaymakcan ve Mevlüt Uyanık, Dem Yayınları, İstanbul 2007, s. 515-554.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu, *Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*, 13.04.2005 Tarih ve 25785 Sayılı Resmi Gazete.
- Kesim, Erdoğan, "Kamuda Etik Davranış İlkeleri ve Kamu Görevlileri Etik Kurulu", *Din ve Hayat- TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S. 10, İstanbul 2010, s. 94-97.
- Kline, Paul, *An Easy Guide to Factor Analysis*, Routledge, 1994.
- Kuçuradi, İoanna, *Uludağ Konuşmaları-Özgürlük, Ahlak ve Kültür Kavramları* (4. Baskı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2009.
- Kuçuradi, İoanna, *Etik* (6. Baskı), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2015.
- Kutlu, Hüseyin Ali, *Meslek Etiği* (1. Basım), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2011.
- Kuzgun, Yıldız, *Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı* (3. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009.
- Manolova, Oxana, *Mesleki Etik İlkelerine İlişkin Türkiye ve Moldova'daki İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Görüşü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011.
- MEB, *Eğitimciler İçin Mesleki Etik İlkelerine İlişkin Genelge 2015/21*, 2015.
<http://www.etik.gov.tr/Mevzuat.aspx?id=1>. Erişim tarihi: 15.01.2017.
- OECD, *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama*, (Çev. TÜSİAD), İstanbul 2003.
- Özdamar, Kazım, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2* (7. Baskı), Kaan Kitabevi, Eskişehir 2010.
- Özdamar, Kazım, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1* (Yenilenmiş 9. Baskı), Nisan Kitabevi, Eskişehir 2013.
- Özgen, Canan, "Mühendislik Etiği Eğitimi", *Multidisipliner Etik Kongresi Bildiri Kitabı* (28-30 Mayıs 2012), Niğde 2012, s. 10-20.
<http://kongre.nigde.edu.tr/mdek/dosyalar/mdekbildirikitabi.pdf>. Erişim tarihi: 01.04.2018.

- Özlem, Doğan, *Etik Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2014.
- Pieper, Annemarie, *Etiğe Giriş* (2. Basım), (Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- Strahlendorf, Peter, "Professional Ethics", *ASSE Professional Development Conference and Exposition (7-10 June Las Vegas)*, American Society of Safety Engineers, 2004.
- Şen, Mustafa Lütfi, *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*, Ankara 2012.
- Tavşancıl, Ezel, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (4. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Trull, Joe E. and Carter, James E., *Ministerial Ethics Moral Formation for Church Leaders*, Second Edition, Baker Academic, Michian 2004.
- Wyne, Mudasser F. "Modular Approach for Ethics", *US-China Education Review*, C.7, S. 2, 2010, s. 95-100.
- Yaran, Cafer Sadık, *İlahiyatçılık ve Din Görevliliği Meslek Ahlakı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2014.
- Yüksel, Cüneyt, *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 2005.
- <http://www.etikkurulu.gov.tr/Mevzuat.aspx?id=1>. Erişim tarihi: 15.01.2017.

